

TAURAGNIØKIØ PRAVARDËS

Ona Aleknavičienė

Lietuviø kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

---

PRAVARDËS IR PAVARDËS SANTYKIS

Pravardė – neoficialus asmenvardis, apibūdinantis asmená pagal ávairias jo ypatybes: iðvaizdà, bûdà, gyvenamàjà vietà, darbà, kalbà, pomėgà, ðeimyninà padėtá ir kitas¹. Tiek pavardþiø, tiek pravardþiø tikslas panaðus – ávardyti þmogø. Pravardæ, kaip ir pavardæ, gali turėti visi ðeimos nariai, ji gali būti paveldima ið kartos á kartà. Právardës nuo pavardþiø labiausiai skiriasi neoficialumu – tai dokumentuose neraðomi, oficialiai neáteisinti, tik aplinkiniø sugalvoti ir trumpesniai ar ilgesniai laikui pri-gijæ asmenvardþiai.

Istoriniai lietuviø asmenvardþiø tyrimai rodo, kad ið pravardþiø kilæ gana daug pavardþiø². Nemaþai valstieèius ávardijanèiø pravardinio asmenvardþiø á dokumen-tus plústelėjo jau XVI amþiuje. Kai vien vardo èmë nebepakakti ir atsirado poreikis ávardyti þmones dviem asmenvardþiais, dokumentuose pirmiausia imta raðyti vardà, o paskui pridėti dar ir antrà nará, turėjusá atlikti pavardës funkcijà. Tas antrasis narys daþniausiai bûdavo arba patronimas³, arba pravardinës kilmës asmenvardis, nusakantis amatà, gyvenamàjà vietà, kilmæ, iðvaizdos ar bûdo bruoþà. Dvinaris as-mens ávardijimas panaðiai formavosi ir XVII–XVIII amþiuje⁴. Vitalijos Maciejaus-kienës duomenimis, dvinario ávardijimo modelis *vardas+pravardë* buvo antras pagal daþnumà po modelio *vardas+patronimas*⁵. Daug pravardinio asmenvardþiø tapo paveldimi ir virto pavardėmis. Jos funkcionuoja ir dabartiniame lietuviø vardyne⁶.

Jeigu pavardþiø susidarymo laikotarpiu nebûtø buvæ ávardijama pravardėmis, ðiandien turétume maþiau lietuviðkos kilmës pavardþiø. Po Lietuvos krikðto pradë-jus plisti dvinariam ávardijimui, ðalia tautinio vardo imta dėti nelietuviðkà krikðèio-

---

¹ A. Vanagas, Pravardës, V. Ambrazas (red.), *Lietuviø kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijø leidybos institutas, 1999, p. 494–495.

² V. Maciejauskienė, *Lietuviø pavardþiø susidarymas*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 229.

³ *Patronimu* vadinamas bet koks vedinys ið tëvo asmenvardþio: vardo, pavardës, pra-vardës, slapyvardþio.

⁴ V. Maciejauskienė, op. cit.; Z. Zinkevièius, *Lietuviø antroponimika*, Vilnius: Mokslas, 1977; A. Vanagas, *Mûsø vardai ir pavardës*, Vilnius: Mokslas, 1982.

⁵ V. Maciejauskienė, op. cit., p. 228–229, 237, 242–243.

⁶ Plg. *Lietuviø pavardþiø þodynas*, sudarë A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmu-kaitė, Vilnius: Mokslas, t. 1–2, 1985–1989.

niūkà vardà. Die asmenvardþiai, ateidami ið ávairiø kalbø, kisdavo, ágaudavo kalbø tarpininkø (daþniausiai slavø) ypatybø. Apie 50% nelietuviðkos kilmës pavardþiø kilusios ið krikðèioniðkø vardø⁷. Tuo tarpu pavardës, atsiradusios ið pravardþiø, kilmës poþiuriu lietuviðkesnës. Daþniausi pravardþiø apeliatyvai – gyvûnø, augalø, amato, tautybës pavadinimai, taip pat gyvenamàjà vietà, fizines ypatybes, bûdà, turtinà ir ðeimyninà padëtà nusakantys bendriniai þodþiai. Kai kurios kilusios net ið veiksmãþodþiø, bûdvardþiø, jaustukø ir iðtiktukø.

XVI a. II pusėje Kauno mieste dauguma lietuviðkos kilmës asmenvardþiø atsiradæ bûtent ið pravardþiø, pvz., *Balèius, Juodis, Kairys, Kimeklis, Kirmèlis, Kojelè, Kuprelis, Lauþius, Meil(i)us, Opelis, Pilvelis, Plikapentis, Rudis, Raèius, Saldþius, Sausakojis, Savaduonis, Smilgius, Spalis, Sprindis, Stirta, Trumpa(s), Voverèlè* ir kt.⁸ XVII a. I pusėje pravardinës kilmës antroponimø Kaune dar padaugėjo: jie sudarè 81% lietuviðkos kilmës asmenvardþiø⁹. XVII a. pradþioje vilnieèiai taip pat turėjo daug pravardinës kilmës asmenvardþiø¹⁰. Ið visø vietiniø tauragniðkø pavardþiø pravardinio yra daugiausia – 130 ið 268 (48,48%)¹¹.

Pravardþiø virtimas pavardėmis bûdingas daugeliui Europos tautø – ðie neoficialûs asmenvardþiai èia irgi tapæ vienu gausiausiø pavardþiø ðaltiniø¹². Dabartiniø pravardþiø atsiradimas ir funkcionavimas visuomenėje ið dalies kartoja tuos þmonio ávardijimo procesus, kurie vyko pavardþiø formavimosi laikotarpiu.

Pravardës ne tik papildomai ávardija asmenis, bet, skirtingai nuo pavardþiø, juos dar ir apibûdina, individualizuoja. Jose neretai atsispindi kokia nors fizinë ar bûdo ypatybè, veikla, gyvenamoji vieta, nuolat kartojamas þodis, pomégis ar kitas tik jam bûdingas bruoþas. Skirtingai nuo vardø ir pavardþiø, pravardës paprastai turi autentiðkà onomastinà motyvacijà, jø nereikia rekonstruoti ið pravardës vidinës struktûros¹³. Ðinoma, pasitaiko pravardþiø, kuriø motyvacija uþmirðta, kartais jos ágauna antrinà motyvacijà.

Pravardës paprastai duodamos pagal kokà nors kitiems neáprastà, visam kolektyvui nebûdingà, nenorminà bruoþà. Jos daþniausiai akcentuoja netipiðkus ir netgi nepageidautinus bruoþus, todël rodo bendruomenës poþiûrà á „netinkamà“ iðvaizdà, bûdà, elgesà kalbà, atspindi tam tikrus þmogui keliamus reikalavimus. Pravardþiø kûrimas – emocionali visuomenës reakcija á stimulà, turinti ir socialinës kontrolës paskirtà¹⁴. Neatitinkanèius tam tikrø standartø bendruomenè papenkliina kandesne ar ðvelnesne pravarde.

Pavadinant þeminanèiu vardu, kartais stengiamasi nuteikti kitus prieð pravar-

⁷ A. Vanagas, Pavardës, *ibid.*, p. 471.

⁸ A. Ragauskaitè, XVI a. II pusës Kauno miestieèiø lietuviðkos kilmës asmenvardþiai, *Acta linguistica Lithuanica*, 1999, t. XLI, p. 152–155.

⁹ A. Ragauskaitè, XVII a. pirmosios pusës Kauno miestieèiø asmenvardþiø kilmè, *Acta linguistica Lithuanica*, 2000, t. XLIII, p. 99.

¹⁰ Z. Zinkevièius, *op. cit.*, p. 231.

¹¹ L. Grumadienè, Tauragnø apylinkio gyventojø pavardës, *Tauragnai*, vyr. red. V. Maèiekus, Vilnius: Versmè, 2005, p. 1108

¹² A. Bach, *Deutsche Namenkunde* 1, Heidelberg: Carl Winter Universitãtsverlag, 1981; *Das grosse Buch der Familiennamen*, hrsg. von Horst Naumann, Niedernhausen/Ts.: Falken, 1994; W. Fleischer, *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*, Berlin: Akademie-Verlag, 1964.

¹³ A. Butkus, *Lietuviø pravardës*, Kaunas: AESTI, 1995, p. 26.

¹⁴ A. Butkus, *op. cit.*, p. 24.

dþiuojamąjį, patraukti padnekovà á savo pusæ¹⁵. Pravardės, panaðiai kaip keiksmáþodþiai, yra ir þodinės agresijos iðraiðka, atsiradusi kaip reakcija á frustracinæ situacijà. Jomis sublimuojamas dël ávairiø priepasèiø kilæs nepasitenkinimas savimi bei kitais ir susikaupæs pyktis¹⁶. Taèiau duodant pravardæ nesiekiami þmogaus atstumti – ji kaip tik rodo, kad pravardþiuojamasis yra to paties kolektyvo narys. Pravardþiuojami tiktai papástami þmonės, o atsitiktinai atklydæ ir su kitais jokio ryðio neturintys asmenys pravardþiø negauna.

XVIII–XIX a. literatûriniai ðaltiniai liudija, kad lietuviai, duodami pravardes, ið tiesø turėjo polinkà reaguoti á nepageidaujamus asmens bruoþus ir taip kontroliuoti bendruomenės nariø elgesá, iðvaizdà, kalbà.

Pilypas Ruigys rankraðtiniame traktate *Meletema, è re ipsa, Autoribus variis, atq[ue] experientia, sistens Lingvam Lituanicam [...] à Philippo Ruhigio, Insterb. Prusso [...]*¹⁷ (paraðytas apie 1735 m.), kalbédamas apie lietuviø kalbos turtingumà ir gausø perkeltinės reikðmės þodþiø vartojimà, pridėjo: „O kokie ðmaikòtús lietuvininkai pramanyti pajuokianèiø ir paðtepianèiø pravardþiø“¹⁸.

Kristijonas Donelaitis „Metuose“ vartojo þodá *pravardis*, reiðkiantá bûtent iðgalvotà asmenvardá Juo ávardijo du personaþus: „Vienà jø baudþiauninkai Pelèda vadina, / o kitam per pravardá jie praminè Slunkium“¹⁹. Panaðios eilutės yra ir „Metø“ fragmente „Prièkaus pasaka apie lietuviøkà svodbà“: „Vienà visas kiems tyèioms vadindavæs Slunkium, / O kitam per pravardá Pelèda pramanæs“²⁰. Pravardinio tipo asmenvardþiais Donelaitis pavadino daug personaþø: be jau minètø *Slunkiaus* ir *Pelèdos*, tokiais laikytini *Bleberis*, *Blèkius*, *Daukkalba*, *Didgalvis*, *Didvyþis*, *Durakas*, *Kairiukas*, *Kliðis*, *Kurpiûnas*, *Paikius*, *Paikþentis*, *Plyckius*, *Susukatè*, *Ðlapjurgis*, *Vaudkus*, *Þnairiukas* ir kt.²¹

Lietuviø iðradingumà pridedant pravardes ir taip paþymint geras arba blogas kaimynø savybes pabrèþè ir Liudvikas Gediminas Rëza. Jis atkreipè dëmesá á tai, kad ilgainiui tokios pravardės neretai pakeieia tikràsias pavardes²².

Vakarø Europos valstybiø istoriniai ðaltiniai rodo, kad nemaþai paðaiþiø pravardþiø yra turèjæ skandinavai, vokieèiai, romènai, nedaug anglai. Jos visur gana anksti tapo paveldimos ir virto pavardėmis. Visur ðias pravardes lydėjo turtinga istorija, o pagal daþnumà jos nusileisdavo tik pravardëms, duotoms pagal kilmæ ir amatà²³. Klasikiniais laikais romènai turėjo tris asmenvardþius: vardà (*praenomen*), giminės

¹⁵ A. Butkus, op. cit., p. 23–25.

¹⁶ A. Butkus, op. cit., p. 24; H. Pfeifer, *Das große Schimpfwörterbuch*, München: Wilhelm Heyne Verlag, 1996, S. 497.

¹⁷ Traktatas pradétas apie 1708 m., vèliau pertvarkytas, pildytas ir galutinai suredaguotas apie 1735-uosius, bet liko nespausdintas. Jo faksimilè, perraðas ir vertimas á lietuviø kalbà publikuoti knygoje: P. Ruigys, *Lietuviø kalbos kilmës, bûdo ir savybiø tyrinėjimas*, parengè V. Jurgutis ir V. Vilnonytè, vertè V. Jurgutis ir K. Eigminas, Vilnius: Vaga, 1986.

¹⁸ P. Ruigys, op. cit., p. 305; 247, 353: „Quemadmodum scommaticis cognominibus homines gravandi rationem callent Lituani“.

¹⁹ K. Donelaitis, *Radþai*, parengè K. Korsakas, K. Doveika, L. Gineitis, J. Kabelka, K. Ulvydas, Vilnius: Vaga, 1977, p. 203.

²⁰ K. Donelaitis, op. cit., p. 69.

²¹ J. Kabelka, *Kristijono Donelaièio radþø leksika*, Vilnius: Mintis, 1964, p. 270–272.

²² Ludwig Jedimin Rhesa, *Das Jahr in vier Gesängen*, Königsberg: Königliche Hartungssche Hofbuchdruckerei, 1818, S. 155.

²³ Plg. A. Bach, op. cit., p. 72–73, 91.

vardą, arba pavardę (*nomen gentile*), ir prievardą, arba pravardę (*cognomen*). Jø pravardės negailestingai primindavo ir koką fiziną ar dvasiną þmogaus trūkumą, pvz., *Flaccus* (Horacijus) – *Nulėpaušis*; *Naso* (Ovidijus) – *Didþianosis*; *Plautus* – *Plokðėiapėdis*; *Brutus* – *Kvailyš* ir pan. Graikai prie vardo pridurdavo tėvo vardo kilmininką ir gimtojo miesto pavadinimą²⁴.

Lietuvos etnografiniuose regionuose – Aukštaitijoje, Vidurio Lietuvoje, Dzūkijoje, Ūpnemunėje ir Þemaitijoje – pravardės nevienodos. Daþniausias aukštaitiškø ir dzūkikiškø motyvas yra giminystė, o þemaitiškø, Ūpnemunės ir Vidurio Lietuvos – fizinės þmogaus ypatybės; taigi einant á vakarus gimininiø pravardþiø maþėja²⁵. Dėl ðios prieþasties ádomu panagrinėti vienos apylinkės pravardes ir paþiūrėti, ar jos turi kokio vartosenos ir struktūros ypatumø. Atskirøš bendruomenės pravardþiø analizė gali duoti nemaþai medþiagos ir etninės kultūros, psichologijos, sociolingvistikos tyrėjams.

Šiame straipsnyje analizuojamos buvusiam Tauragnø valsėiui priklausiusiuose kaimuose ir paėiame miestelyje gyvenusiø ir gyvenanėiø þmoniø pravardės: jø rinkimas, atsiradimo prieþastys ir motyvai, galiausiai nustatoma, kokie bruøþai gyventojams tipiðki, o kokie ne. Tauragniðkiø pravardės pradėtos rinkti daugiau negu prieš du deðimtmečius, taėiau iki ðiol nebuvo atskirai nagrinėtos ir apibendrintos.

TAURAGNIÐKIØ PRAVARDÞIØ ÐALTINIAI

Tauragniðkiø pravardės intensyviai rinkti pradėtos 1977 m. Vilniaus universiteto „Ramuvos“ kraðtotyrininkø klubo organizuotoje kompleksinėje ekspedicijoje. Jai vadovavo Venantas Maėiekus, kalbininkø grupei – Bonifacas Stundþia. Surinkta apie 600 ðio tipo asmenvardþiø²⁶. Pravardės fiksuotos ir 1979 m. Utenos rajone Lietuviø kalbos instituto bei Kraðtotyros draugijos organizuotoje ekspedicijoje (vadovas Aleksandras Vanagas). Per abi ekspedicijas surinktą medþiaga dabar saugoma Lietuviø kalbos instituto Vardyno skyriuje. Ðiek tiek gyventojø pravardþiø uþfiksuota dar ir 1979 m. Ið viso pravardþiø kartotekoje yra apie 670 Tauragnø ir aplinkiniø kaimø pravardþiø korteliø²⁷. Pravardės ið Lietuviø kalbos instituto Vardyno skyriaus kartotekos ðiame straipsnyje þymimos santrumpa *LKI*.

1979 m. pravardes rinko Tauragnø vidurinės mokyklos kraðtotyrininkai, vadovaujami mokytojo Antano Petrėno. Jie uþradė nemaþai Tauragnø miestelio ir aplinkiniø kaimø (Gaideliø, Gaidþiø, Graðiø, Inkartø, Jaėiuniðkiø, Daunoriø, Klykiø, Maleckapėmio, Sėlės, Strazdø, Stugliø, Ðeduikiø, Ðimkūnø, Ðuminø, Taurapilio, Vaiðnoriðkės, Varniðkiø, Vilkablauzdės, Vyþiø, Ðiezdriø) gyventojø pravardþiø. Ið viso ið Tauragnø valsėiui priklausiusiø vietø surinkta apie 160 vienetø²⁸. Pravardės dabar

²⁴ *Antikos þodynas*, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 57–58.

²⁵ A. Butkus, op. cit., p. 30.

²⁶ Daugiausia pravardþiø per ðià ekspediciją uþradė Marytė Sluðinskaitė (222), Mėta Kudzeviėiūtė (212) ir Angelė Fabricaitė (147).

²⁷ Uþradant ne visur nurodytas motyvas ir tai kliudė padaryti tiksliai apskaitą pagal onomastiną motyvaciją.

²⁸ Uþraðyta pravardþiø dar ir ið gretimø apylinkiø: Utenos rajono Saldutiðkio, Kuktiðkiø, Mockėnø apylinkiø, Ignalinos rajono Linkmenø apylinkės ir kt. Mokinio surinktos pravardės raðomąja maðinėle perraðytos á lapus pagal kaimus, nurodytas vardas ir pavardė, kai kur ir pravardės atsiradimo motyvas.

saugomos Tauragnø Eugenijos Œimkūnaitës pagrindinëje mokykloje²⁹. Iš ëia imta medžiaga straipsnyje þymima santrumpa *TM*.

Apie 70 pravardþiø ið Tauragnø apylinkiø jau átraukta á Alvydo Butkaus knygå „Lietuviø pravardës“ (1995), kurià sudaro monografija ir þodynas³⁰. Knygos autorius naudojosi ir 1977 bei 1978 m. ekspedicijø dalyviø uþraðytomis pravardëmis, esanëiomis Lietuvos kalbos instituto Vardyno skyriaus kartotekoje. Pravardþiø geografija knygoje nurodoma apylinkës tikslumu (Trgn). Ið jos imtos pravardës straipsnyje pateikiamos su santrumpa *LP*.

Pravardës uþraðinëtos ir 2000 m. liepà „Versmës“ leidyklos organizuotoje kraðtotyros ekspedicijoje, kuriai vadovavo V. Maëiekus, kalbininkø grupei – B. Stundþia³¹. Uþraðyta Tauragnø miestelio ir Tauragnø kaimo, taip pat Pilkeniø, Sëlës, Daunoriø ir kitø kaimø gyventojø pravardþiø³². Per ðià ekspedicijà uþraðytos pravardës þymimos santrumpa *OA* (Onos Aleknaviëienës asmeninë pravardþiø kartoteka).

TAURAGNIŠKIØ PRAVARDÞIØ ATSIKADIMO PRIEÞASTYS

Tauragniškiø pravardþiø atsiradimo ir vartojimo prieþastys dvejopos: **objektyvios** (onomastinės) ir **subjektyvios** (psichologinės).

Pravardþiø ypaè prireikia tada, kai tam tikroje teritorijoje gyvena daug bendrapavardþiø, o neretai dar ir bendravardþiø³³. Tauragnø miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose kai kurios pavardës itin daþnos. Tauragnø seniūnijos gyventojø sàraðuose 2000 m. liepà Alksniškiø, Antabaltës, Aukøtaglynio, Bajorø, Balëiø, Bernotiškiø, Berþatilëio, Daunoriø, Gaideliø, Gaidþiø, Gegūniškiø, Graðiø, Jaëiūniškiø, Jovainiškës, Kalviø, Kamðos, Klykiø, Liūniškiø, Lukoðiūnø, Minëios, Musteikiø, Paminëios, Pilkeniø, Politiškiø, Paapvintës, Rukðënø, Ruzgiškiø, Rūgøteliškiø, Sëlës, Sirvydþiø, Skroblø, Strazdø, Stuëiø, Stūgliø, Œeimaties, Œiaudiniškiø, Œimkūnø, Œuminø, Taurapilio, Tautiškiø, Urviškiø, Vaiðnoriškës, Varniškiø, Varpiškiø, Vidþiūnø, Vilkablauzdës, Vyþiø, Þiezdrø kaimuose ir Tauragnø miestelyje buvo 48 Œimkūnai ir dar 8 Œimkūnai (þmonës ðias dvi pavardes maiðo), 49 Musteikiai, 44 Graðiai, 31 Œuminas, 30 Stundþiø, 27 Vaiðnorai, 10 Puodþiukai, 9 Diceviëiai, 7 Papirëiai.

Bûtent ðiø pavardþiø turëtojams ir duota daugiausia pravardþiø. Daugiausia jø gavø Œimkūnai ir Œimkūnai – per visus net 50 pravardþiø. Musteikiai ir Vaiðnorai turi po 28 pravardes. Po jø eina Stundþios – 30, Graðiai – 27, Diceviëiai – 14, Œuminai – 11, Papirëiai – 11, Ropës – 10, Puodþiukai – 7 pravardës. Po 6 pravardes gavø

²⁹ Œios mokyklos mokytojas Jonas Belopetraviëius maloniai leido jomis pasinaudoti.

³⁰ Tai iðsamiausias lietuviø pravardþiø tyrimas ir vienintelis þodynas (þr. knygos recenzija: V. Maciejauskienë, Reikømingas lietuviø antroponimijos darbas, *Acta linguistica Lithuanica*, 1999, t. XLI, p. 232–241). Panaðiais analizës principais remiamasi ir ðiame straipsnyje.

³¹ Dëkoju prof. Bonifacui Stundþiai uþ konsultacijas, vietovardþiø ir asmenvardþiø patikslinimà.

³² Dëkoju ekspedicijos dalyvëms doc. dr. Laimai Grumadienei ir dr. Loretai Maëianskaitei uþ pagalbà renkant pravardes.

³³ Juozas Biriukas sakë, kad Tauragnuose gyvena net trys Juozai Biriukai. Dël to jà praminø *Barzda* (neðioja barzdà), o jo pusbrolá vadina *Inþinieriumi* (jis viskà numatàs iš akies, net ir inþinierius geriau neiðmatuotø).

Toleikiai ir Bivainiai.

Die skaièiai rodo, kad Tauragnø apylinkëse susitelkø itin daug tos paëios pavardës asmenø, todël bendraujant nuolat susidaro sunkumø atskirti vienus nuo kitø. Turimø oficialiøjø asmenvardþiø – vardo ir pavardës – nepakanka þmonëms identifikuoti. Maþa to, buvusiam Tauragnø valsëiuje yra keletas kaimø, kuriø pavadinimai sutampa su dabartiniø gyventojø pavardëmis. Antai ëia yra asmenvardinës kilmës Ðuminø kaimas, o 2000 m. liepos duomenimis, jame gyveno 12 Ðuminø pavardæ turinëø vyrø ir moterø, Graðiø kaime gyveno 11 Graðiø, Ðimkùnø kaime – 3 Ðimkùnai. 1942 m. gyventojø suraðymo duomenimis, Ðuminø kaime visi 12 ūkiø buvo registruoti *Ðuminø* pavarde, Graðiø kaime 10 ið 14 – *Graðiø* pavarde, Ðimkùnø kaime 5 ið 15 – Ðimkùnø pavarde³⁴. Dël to þmones dar sunkiau atskirti – ëia nebeppeda ir kaimo paminëjimas (plg. *Ðuminas ið Ðuminø, Graðys ið Graðiø*). Pravadës tokiais atvejais pasidaro parankesnës uþ tikruosius vardus ir pavardes.

Uþraðyta faktø, kai pravardë kai kada aplinkiniams buvo þinoma geriau negu pavardë. Antai kũmai, nuveþæ krikðtyti vaikà, suklydæ ir dokumentuose uþraðæ ne pavardæ, o pravardæ – *Pematis*³⁵. O štai vieni Vaišnoriai buvo vadinami *Ëiumuraš* ir taip pasiraðydavæ net dokumentuose. Vieni Musteikiai visoje apylinkëje ir dabar þinomi kaip *Riãubos*.

Kadangi Tauragnø miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose itin daug bendrapavardþiø, o kai kurios pavardës sutampa dar ir su kaimø pavadinimais, dauguma pravardþiø atsirado dël objektyviø onomastiniø prieþasëiø. Didelá tø paëiø pravardþiø iðplitimà lëmë gyventojø sësrumas ir ðeimø gausumas. Taëiau ëia reikëtø atkreipti dëmesá ir á vienà paradoksalø faktà: yra keletas tø paëiø pravardþiø, duotø keliems asmenims, pvz.: *Galiniù* vadinami bent keturi asmenys: Vaišnoriai (*LKI* Stueiai ir Pilkeniai), Puodþiukas (*LKI* Klykiai), Musteikis (*LKI* Stúgliai) ir Savickas (*LKI* Daunoriai), o *Kálniniu* – Stundþia (*LKI* Daunoriai) ir Puodþiukas (*LKI* Klykiai). Toks pravardþiø kartojimasis turëtø bũti taip pat nepatogus ir skatinti naujas pavardes, juo labiau kad jos duotos þmonëms, turintiems palyginti daþnas pavardes.

Palyginus 2000 m. girdëtas pavardes su uþraðytais 1977 ir 1979 m., paaiðkëjo, kad daugelis jø kartojasi. Vadinasi, daugiau negu prieš du deðimtmeèius gyvavusios pavardës vartojamos ar prisimenamos ir dabar. Dalis pravardþiø Tauragnuose jau paveldimos – jomis vadinami ne tik vaikai, bet ir vaikaiëiai. Jos ir ðiandien tartum atlieka pravardþiø funkcijà: 1) ávardija þmogø; 2) jas turi visi ðeimos nariai; 3) paveldi jau kelinta karta. Tokios pavardës nuo pravardþiø tesiskiria tik neoficialumu, ir jei nebũtø priimti vardø ir pravardþiø vartojimà reglamentuojantys dokumentai, kai kurios tauragniðkiø pavardës ir dabar taptø pavardëmis.

Be objektyviø pravardþiø atsiradimo prieþasëiø, yra ir subjektyviø psichologiniø. Kadangi pravardës paprastai duodamos pagal koká nors iðskirtiná poþymá – retà, visam kolektyvui nebũdingà ypatybæ, á kurià aplinkiniai jau bũna atkreipæ dëmesá – tai pravardëje tarsi uþfiksuojamas „nenorminis“ bruoþas³⁶. Dël psichologiniø prieþasëiø atsiradusios pavardës daþniausiai bũna tropinës, ryðkiai konotuotos.

Analizë rodo, kad dauguma tauragniðkiø pravardþiø nëra piktos, uþgaulios ar

³⁴ S. Buchaveckas, Ðvilgsnis á Tauragnø valsëiaus 1942 metø gyventojø suraðymo duomenis, *Tauragnai*, vyr. red. V. Maëiekus, Vilnius: Versmë, 2005, p. 374

³⁵ Ðis atvejis uþraðytas 1977 m. Gaidþiø ir Sirvydþiø kaime, bet minimas tas pats þmogus.

³⁶ A. Butkus, op. cit., p. 23–25, 120–124.

vulgarios – jos daþniausiai neutralios³⁷. Tai liudija, kad ir atsiradusios daugiausia ið reikalo: siekiant atskirti bendrapavardþius. Vienoje kitoje juntama draugiðka paðai-pëlë, plg.:

Debes°lis vaikðto aukðtyn galvà iðkëlæs *LKI* Pilkeniai

Gruodþia jø tëvas labai maþas, „kaip gruodas“ *LKI* Rukðënai

Ko¹sulas daug þino *OA* Stuëiai

Micikas mëgo iðgerdinëti, kaimynø katinas buvo *Micikas* *LKI* Kaboriðkës

Mieliãusis jo senelis sakydavo: „Jëzau mano mieliausis“ *LKI* Daunoriai

Miþpinas labai maþo ùgio *LKI* Stuëiai

Molyn°lë storas *LP* Trgn

Musiø tikis jo pavardë *Musteikis* *LKI* Pilkeniai

Pëdilis maþo ùgio *LKI* Meldutiðkis

Serbent°lë turi daug vaikø *LKI* Pilkeniai

Stýrius 1) kai pavogë arklius, ratus namo teko paëiam parsistumti – „parstyrinti“ *LKI* Ðeimatis; 2) vaþiavæs þiemà per Tauragno eþerà, iðkritæs ið rogiø ir „likæs styroti“ *LP* Trgn

Tabaknà jo pavardë *Alekna* *LKI* Trgn

Triùbilë aukðto ùgio *LKI* Pilkeniai

Jau minëta, kad nemaþai paðaiþiø pravardþiø turëjo skandinavai, vokieëiai, romënai, nedaug anglai, jos gana anksti tapo paveldimos ir pamaþu virto pavardëmis.

Objektyvios (onomastinës) ir subjektyvios (psichologinës) pravardþiø atsiradimo prieþastys labai susijusios. Daugeliu atvejø jos abi bûna nulëmusios pravardës sukûrimà ir vartojimà. Tauragnuose ir jø apylinkëse pravardës daþniausiai reikalingos bendrapavardþiams atskirti, bet jø þodinë iðraiðka daþnai priklauso nuo psichologiniø veiksniø.

TAURAGNIÐKIØ PRAVARDÞIØ MOTYVAI

Pravardþiø parinkimo prieþastys, nulemianëios jø struktûrà ar apeliatyvinà reikðmà, vadinamos *onomastine motyvacija*³⁸. Prielaidos bendriniam þodþiams virsti pavardëmis atsiranda dël kokiø nors asociacijø. Pravardþiø, skirtingai nuo vardø ir pavardþiø, motyvacijos nereikia rekonstruoti pagal vidinà struktûrà – jà tereikia suþinoti. Taëiau motyvus informantai kartais nusako nevienodai, ypaë tada, kai pagrindà pravardei atsirasti bûna davæs koks nors senas ávykis ar nuotykis.

Pravardþiø, turinëiø ilgà istorijà, Tauragnuose ir aplinkiniuose kaimuose nemaþai. Jø motyvas siekia baudþiavos ir caro laikus. Antai Lietuviø kalbos instituto Vardyno kartotekoje yra septynios skirtinguose kaimuose 1977 m. uþraðytos kortelës

³⁷ Atsiþvelgiant á tai, kad pravardë paëiam pravardþiuojamajam maþiausiai reikalinga, straipsnyje stengiamasi neminëti tikrøjø pavardþiø, nebent tada, kai pavardë dël asociacijø su koku nors daiktu ar reiðkiniu tapusi pravardës motyvu arba virtusi neatskiriama pravardës dalimi. Kaimo pavadinimas daþnai rodo ne vietà, kur asmuo gyvena, bet kur uþraðyta pravardë.

³⁸ A. Butkus, op. cit., p. 25.

su Ėimkūnams ar Ėimkūnams duota pravarde *Basys* (4), *Basis* (1) ir *Basia*³⁹ (2). Pmonės jø atsiradimà aiðkina taip:

Basia³⁹ baudþiavos laikais vienas ið Ėimkūnø prasikalto ir būtø gavæs rykdëiø, todël persigandæs basas atbëgo á kaimà *LKI Sëlë*

Basia³⁹ prosenelis þiemà basas aplink pirkia lakstë *LKI Ėimkūnai*

Basys norëjã paimti á rekrūtus, bet þiemà basas pabëgæs *LP Trgn*

Basys // **Basiokas** basas vaikðiodavo senelis *LKI, TM Varniðkës*

Basis treji namai teturëjo vienus batus *LKI Klykiai*

Kadangi ávykis, davæs pagrindà pravardei atsirasti, galëjo būti nutikæs XIX a. ar XX a. pradþioje, o vëliau perpasakojamas ið kartos á kartà, tai motyvas per ilgà laikà kito ir pravardë veikiausiai ágavo antrinã motyvaciã.

Gana seniai turëjo atsirasti dar keletas pravardþiø: jø motyvas susijæs su tarnyba caro kariuomenëje ir knygø platinimu spaudos draudimo metais:

Cãras tarnavo caro kariuomenëje *OA Pilkeniai*

Karaliðkai uþ gerà tarnybà seneliui caras buvo padovanojæs auksinà ðaukõtà *LKI Rukðënai*

Medinis buvo knygneðys, „iðtvermingas kaip medis“, jo vaikai vadinami *Mediniðkais OA Trgn*

Mediniai knygneðiø laikais vienas Balëiūnø turëjo slapyvardà *Medinis LKI Taurapolis*

Mediniū buvo pasivadinaæs garsus ðiø apylinkiø knygneðys Matauðas Balëiūnas (1855–1927); ið ðio slapyvardþio vëliau atsirado ir jo vaikø pravardës.

Nemaþai pravardþiø pradþia gavo veikiausiai tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinio karo. Tai rodo realijos, su kuriomis siejasi ávardijimas (pvz., per karus buvo patekæs á svetimà ðalà, dvare pirkæs jautà, draugavæs su þydais, tarnavæs dvare prievaizdu), ir nuorodos, kad taip buvo vadinamas senelis ar net prosenelis.

Taigi pravardþiø motyvus ið dalies lemia ir istorinës aplinkybës. Stimulu tauragniðkiø pravardëms atsirasti yra tapusios ávairios ypatybës, retumu ar neáprastumu iðskirianëios juos ið aplinkiniø. Tauragniðkiai individualizuojami pagal iðvaizdà, bûdà, veiklà, kalbësenà ir kalbos turinà gyvenamàjà vietà, kilmã ir tautybã, pavardës ir vardo keliamas asociacijos. Individualiø ypatybiø paprastai nenurodo tik gimininës pravardës.

GIMININËS PRAVARDËS

Iðskirtinë Aukðtaitijos (ir Dzūkijos) ypatybë – labai daþnas neoficialus ávardijimas pagal tëvo ar senelio vardà ir netgi pravardë. Gimininës pravardës – patroniminës, matroniminës³⁹ ir santuokinës – nusako asmens priklausymà kuriai nors ðeimai ir apibûdina jo ðeimyninã padëtà. Alvydo Butkaus duomenimis, Dzūkijoje ir Aukðtaitijoje jos sudaro atitinkamai 33% ir 27% visø regiono pravardþiø, o kai kuriose

³⁹ Gimininës pravardës, padarytos ið tëvo ar senelio asmenvardþio, vadinamos *patroniminëmis*, o ið motinos – *matroniminëmis*.

Molėtø ir Utenos rajonø apylinkëse jø yra iki 50% visø pravardþiø⁴⁰. Tauragnø miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose gimininës pravardës sudaro apie ketvirtadalá visø pravardþiø.

Visoje Lietuvoje patroniminës ir matroniminës pravardës sudaro 93% visø gimininø pravardþiø; daug maþiau randama santuokiniø pravardþiø, t. y. neoficialaus þento (uþkurio), marëios ávardijimo pagal ūkio ðeimininká (6% visø gimininø pravardþiø)⁴¹.

Ið patronimø atsiradæ ir daugiausia lietuviø pavardþiø: V. Maciejauskienës duomenimis, jau XVI a. II pusėje Lietuvos dokumentuose ávardijimas vardu ir patronimu sudarë 80% visø dvinario ávardijimo atvejø. Ðis modelis tebevyravo ir XVII a., o XVIII a., pavardþiø stabilizavimosi laikotarpiu, imama atsisakyti patroniminiø priesagø⁴². Daugelyje kitø Europos ðaliø taip pat buvo áprasta pavadinti vaikus pagal tøvà pridedant priesagà, o visà ðeimà – daugiskaitiniu tëvo vardu⁴³.

Patroniminës ir matroniminës pravardës. Tauragnø miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose patroniminës pravardës daromos daþniausiai ið tëvo ir senelio vardo, kartais ir ið pravardës, matroniminës – ið motinos vardo ir pravardës. Matroniminiø pravardþiø tëra tik keletas.

Sūnø pravardþiø daug daugiau nei dukterø. Mat vyrai paprastai socialiai aktyvesni, be to, sūnūs ilgiau iðlaiko gautájà asmenvardá. Dukterys iðtekėjusios kartais gauna ir naujà pravardæ (pagal vyro ar uoðvio asmenvardá)⁴⁴.

Patroniminës ir matroniminës vyrø pravardës ëia, kaip ir visoje Aukštaitijoje (Lëvens ir Ðventosios baseinuose iki linijos Dubingiai–Ignalina⁴⁵), daþniausiai sudaromos su priesaga *-(i)okas*. Kituose Lietuvos regionuose labiau paplitusi priesaga *-(i)ukas*. Pastaroji Tauragnuose ir aplinkiniuose kaimuose gana reta – uþfiksuota tik 16 pavyzdþiø. Nemaþai pravardþiø su priesaga *-ënas*, viena kita sudaryta su priesaga *-(i)ùkðtis*, *-ikas*, *-anas*, *-(i)ulis*, *-iëius*, *-yëius*. Aukštaitija ir Dzūkija ið kitø regionø iðsiskiria didele patroniminiø priesagø ávairove. Arealas, kuriame gausu patroniminiø formantø, beveik sutampa su baltø rytiniu arealu⁴⁶. Tauragniškių pravardþiø priesagø ávairovæ iliustruoja tokie pavyzdþiai:

Adolpižkštis jo tëvo vardas *Adolfas LKI* Ryliðkiai
Adomðkas jo tëvo vardas *Adomas LKI* Tautiškis
Andriðkas jo tëvo vardas *Andrius LKI* Šuminai
Anupriðkas jo tëvo vardas *Anupras LKI* Daunoriai
Benedikt, nas jo tëvo vardas *Benediktas LKI* Bajorai
Dovydþiukas jo senelio vardas *Dovydas LKI* Šeimatis
Juliðkas jo motinos vardas *Julija LKI* Daunoriai
Jürgënas jo senelio vardas *Jurgis LKI* Daunoriai

⁴⁰ A. Butkus, op. cit., p. 57.

⁴¹ Ibid.

⁴² V. Maciejauskienë, op. cit., 1991, p. 35, 230, 242, 151–169.

⁴³ A. Bach, op. cit., S. 66–68.

⁴⁴ Lietuvoje sūnø pravardþiø uþradþyta 5,3 karto daugiau negu dukterø (A. Butkus, op. cit., p. 58, 64).

⁴⁵ Ibid., p. 59–63.

⁴⁶ Ibid., p. 31, 124

Jurgėlius jo tėvo ar senelio vardas *Jurgis LKI Bajorai*
Jūseikas jo tėvo vardas *Justas LP Trgn*
Karaliōkas jo tėvo pravardė *Pvėriō Karalius TM Aukšttaglynis*
Kaziūėikas jo tėvo vardas *Kazys TM Aukšttaglynis*
Kaziuk, nas jo tėvo vardas *Kazys LKI Ryliōkiai*
Kaziulis jo senelio vardas *Kazys*, o ūydai ūa vadino *Kaziuliu LKI ūimkūnai*
Lapiōkas jo tėvo pravardė *Lapė LP Trgn*
Mieliausiōkas jo tėvo pravardė *Mieliauis LP Trgn*
Mōkolanas jo tėvo vardas *Mykolas OA Sėlė*
Motiejōėius jo senelio vardas *Motiejus LKI Bajorai*
Tijūniōkas jo prosenelio pravardė *Tijūnas LP Trgn*
Viktoranas jo senelio vardas *Viktoras LKI Stūgliai*

Kartais sūnus ar vaikaitis neoficialiai vadinamas tiesiog tėvo ar senelio vardu nepridedant jokios priesagos, taėiau vis dėlto linkstama tuos vardus ūiek tiek modifikuoti, plg.:

Dōvydas jo senelio vardas *Dovydas LKI Sėlė*
Dzidōrius jo tėvo vardas *Izidorius TM Inkartai*
Ileras jo tėvo vardas *Ilarijonas LKI Meldutiškis*
Ja¹cius jo tėvo vardas *Jonas LKI Pilkeniai*
Ja¹kus jo tėvo vardas *Jonas LKI Bernotiōkis*
Jūopskus jo senelio vardas *Juozas OA Pilkeniai*
Ksavėras jo senelio vardas *Ksaveras LKI Gaideliai*
Šimas // Šimōkas jo senelio vardas *Simas TM Piezdriai*
Tamōšius jo tėvo vardas *Tomas TM Gaideliai*

Be to, keli tos paėios ūeimos vaikai vadinami ir daugiskaitine tėvo ir senelio vardo ar pravardės forma. Ėia priskirtinos ir tos daugiskaitinės pravardės, kuriō motyvas – iōskirtinė tėvo, senelio ar prosenelio ypatybė, jiems nutikęs āvykis, nes paprastai būna uūfiksuota ir vienaskaitinė forma, liudijanti, kad tokiā pravardė turėjo tėvas, senelis ar prosenelis, plg.:

Aleksa^αjō senelio vardas *Aleksas LKI Dobulė*
Alponca^αjō senelio vardas *Alfonas LKI Ruzgiškės*
Basia^α1) baudūiavos laikais vienas iō ūimkūnō prasikalto ir būtō gavęs rykdėiō, todėl persigandęs basas atbėgo ā kaimā *LKI Sėlė*; 2) jō prosenelis ūiemā basas aplink pirkiā lakstė *LKI ūimkūnai*⁴⁷
Kanivoliōkai jō tėvo pravardė *Kanivōlas* (buvo veterinaras) *OA Pilkeniai*
Ke^αšis // Keršia^α senelis nešiojo nelygius kailinius *LKI Sėlė*
Mediniōkai jō tėvo pravardė *Medinis* (buvo knygnešys) *OA Trgn*
Stalioria^αjō senelis dirbo kryūius *LKI Grašiai*
Šaukolā // Šaukōliai // Šaukola^αjō senelis neprigirdėjo ir garsiai ūūkaudavo *LKI Daunoriai*
 Populiariausia dukterō priesaga *-vėia*, retkarėiais pasitaiko dar *-ūėia* bei *-(i)utė*.

⁴⁷ Plg. *Basys // Basiōkas* basas vaikšėiodavo senelis *LKI, TM Varniōkės*.

Kartais mergautine pravardė vadinamos net ir ištekęjusios moterys. Jos neoficialoją asmenvardą gauna taip pat pagal tėvo, senelio ir kiek dažniau nei sūnūs pagal motinos vardą ar pravardę, plg.:

Adomėia jos tėvo vardas *Adomas LKI* Meldutiškis
Jogelėia jos motinos pravardė *Jogela TM* Trgn
Pranciškėia jos tėvo vardas *Pranciškus LKI* Gaideliai
Virgiliūtė jos motinos vardas *Virgilija LKI* Sėlė
Zvanelėios jø tėvo pravardė *Zvanelis OA* Gaidžiai
Piėkėia jos tėvo pravardė *Piėkus LP* Trgn

Patroniminės ir matroniminės pravardės turi tik onomastinę reikšmę. Leksinės reikšmės jos neturi net ir tada, kai padarytos iš pravardės: jos tik ávardija þmogø, bet jo neapibūdina. Ðios pravardės tėra tik papildomas asmenvardis, padedantis identifikuoti asmená

Santuokinės pravardės duodamos ir vyrams, ir moterims. Jos, kaip ir patroniminės bei matroniminės, susijusios su tradicija naujus ðeimos narius vadinti pagal úkio ðeimininká ar nusakyti su juo giminystės ryðá⁴⁸. Tauragnø miestelyje ir jo apylinkėse daug daugiau santuokiniø pravardþiø gavusios moterys. Jø pravardės kuriamos panaðiai kaip ir oficialiosios ištekęjusio moterø pavardės: prie vyro, reèiau senelio ar net ðeðuro, vardo ar pravardės pridedama priesaga *-ienė*, pvz.:

Adom, nienė jos senelio vardas *Adomas LKI* Ryliðkiai
Antanienė jos vyro vardas *Antanas LKI* Ruzgiðkės
Ladnienė jos vyro pravardė *Ladna LKI* Šeimatis
Motiejienė jos vyro vardas *Motiejus LKI* Sėlė
Stasienė jos vyro vardas *Stasys LKI* Ruzgiðkės
Vincienė jos vyro vardas *Vincas LKI* Rukðėnai
Vincokienė jos šeðuro vardas *Vincas // Vincokas LKI* Sėlė

Santuokiniø pravardþiø, duotø vyrams, uþfiksuota labai nedaug. Uþraðyti tik du neoficialūs uþkuriø asmenvardþiai ir dvi pravardės, duotos pagal uoðvá

Uþkurýs atėjæs uþkuriomis *LKI* Daunoriai
Martiniùkas jos uoðvio vardas *Martynas TM* Kaèiùnai
Mariùkinas atėjo uþkuriomis pas þmoná Marytá *LKI* Graðiai
Svíkliapentis jo uoðvio pavardė *Svíklius OA* Stúgliai

Kaip minėta, tiek patroniminės ir matroniminės, tiek santuokinės pravardės liudija priklausymá kuriai nors ðeimai. Tauragnuose ir jø apylinkėse ðitas priklausymas ir giminystės ryðiai akcentuojami ypaè dažnai.

PRAVARDĖS DĖL FIZINIØ YPATYBIØ IR IÐVAIZDOS

Pravardės, duodamos pagal iðvaizdà, bûdà, gyvenamàjà vietà, kalbėsena, kalbos turinà pateikia nemaþai informacijos ir apie patá þmogø, ir apie pravardes kurianėia

⁴⁸ A. Butkus, op. cit., p. 65.

bendruomenė. Lietuvoje pravardžių dėl fizinių ypatybių skaičius atvirkščiai proporcingas patroniminių ir matroniminių pravardžių skaičiui: fizinės ypatybės nusakanėių pravardžių mažiau ten, kur daug gimininių pravardžių⁴⁹. Aukštaitijoje dėl fizinių ypatybių nėra duodama daug pravardžių, jos čia tesudaro 26% visų pravardžių; Ugnemunėje ir Vidurio Lietuvoje jų yra apie trečdalis – atitinkamai 32,7 ir 32,8. Dzūkijoje mažiausiai – 21,9, o čiai Pėmaitijoje – net 40%⁵⁰.

Kadangi Tauragnė miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose daug gimininių pravardžių, tai pravardžių dėl fizinių savybių yra mažiau. Daugiausia pravardžių duota dėl galvos ir veido ypatybių: plaukų ir odos spalvos, nosies, barzdos, ūsų, akių, kiek mažiau – dėl ūgio ir kompleksijos.

Pravardėmis dažniausiai apibūdinami plaukai (spalva, garbanotumas ir veidumas), barzda bei ūsai, plg.:

Balėiāuskas labai šviesus *LKI* Bernotiškis
Baltieji šviesiaplaukiai *LKI* Musteikiai
Baltarāgis ūviesiø plaukø, „baltas“ *LKI* Šuminai
Barzdā nešiojo ilgā barzdā *LKI* Sėlė
(Biriūkas) Barzdā jo pavardė *Biriukas*, su barzda *OA* Tauragnai
Gerbėnskis garbanotas *LKI* Sėlė
Gebus labai garbanotas *LKI* Bajorai, Sėlė
Kudlā labai garbanotø plaukø *LKI* Šeimatis, Sirvydžiai
Lāpė rudaplaukis, kimaus balso, duktė *Lapyėia*, sūnus *Lapiōkas LP* Trgn
Rāšalas tamsiaplaukis, sūnus *Rāšaliōkas LP* Trgn
Ūsōnas n.⁵¹ *TM* Jaėiūniōkės
Piliūkas pilas senukas *TM* Stūgliai
(Papiūtis) Barzdā jo pavardė *Papirtis*, su barzda *OA* Trgn
Kōrinas labai vešliø plaukø *LKI* Vyžiai
Pūkas šviesiaplaukis *LKI* Meldutiōkis, Bernotiōkis
Šamašis su ilgais ūsais *LKI* Vaiōnoriōkė, *LP* Trgn
Juodūkas tamsiaplaukis *LKI* Šeimatis

Daugiausia pravardžių gavę ūviesiaplaukiai ar pilai (plg. ir tauragniōkiø pavardes *Balėiūnas*, *Dyvis*, *Pilėnas*, *Pilinskienė*, *Piliukas*) ir garbaniai, kiek mažiau tamsiaplaukiai, visai mažai rudaplaukiai. Taigi tauragniōkiams turėtø būti labiausiai būdingi vidutinio ūviesumo plaukai. Neuprādžyta nė vienos pravardės praplikusiems ar nuplikusiems. Kadangi pravardės duodamos dėl barzdos ir ūsų, tai dauguma vyrø turėtø barzdø nesipeldinti ir retas kuris neđioti ūsus, ypaė ilgus ir nukarusius.

Dažnos spalvā pabrėžianėiø pravardžių ūaknys *balt-*, *juod-*, *pil-*. Kai kurios pravardės spalvā nusako metaforiōkai: jø apeliatyvai *lapė*, *pūkas*, *rašalas*. Barzdotumā apibūdinanėiø pravardžių apeliatyvas *barzda*. Jis eina ir antruoju sudėtinio pravardžių komponentu. Garbanioø pravardės turi ūaknā *gerb-*, ūsuotø asmenø *-ūs-*.

Iđ visø veido daliø tauragniōkiams ā akis labiausiai krinta nosis. Pravardės pagrindu tampa ilga, kiek reėiau apvali ir kuprota nosis. Iđsiskiria dar ir ūviesi veido spalva,

⁴⁹ Ibid., p. 124.

⁵⁰ Ibid., p. 30.

⁵¹ Čia ir toliau santrumpa *n.* žymimos pravardės, kuriø motyvo uprādinėtojai nenurodā.

akiø ydos, didelë galva, dantys, storos lûpos, plg.:

Auksabûrnis graþus *LKI* Stûgliai

Beda¹tis n. *LKI* Ŗeimatis

Bîndza negraþus *LP* Trgn

Bulbanõsis didelës apvalios nosies *LP* Trgn

Bulgõrius didelës galvos *LKI* Stûgliai, Ðeimatis

Didþiagaþvë n. *LKI* Ŗeimatis

Du»nio Maliavõnë skaistaus rausvo veido, visi manydavo, kad ji išsidaþiusi

OA Sëlë

Kiškis þvairas *LKI* Trgn

Kirvilis ilgos nosies *TM* Ŗlapës

Kobrâ nešioja akinius *LKI* Trgn

Kõparius ilgos kuprotos nosies (kaparas – toks svertas) *LP* Trgn

Kopt³ras kakta kaip senoviðkos krosnies „koptûro“ *LKI* Sirvydþiai

Ku»kinas raudonos nosies *LKI* Pilkieniai

Mîrksa senelis tankiai mirksëdavo *LKI* Jaëiûniðkës

Lþpa storø lûpø *LP* Trgn

Nõsis ilgos nosies, jo sûnus *Nosiðkas LP* Trgn

Pyrãgas baltos veido odos *LKI* Pilkieniai

Pravardþiø apeliatyvai labai ávairûs: gyvûnø pavadinimai (*kiškis, kobra, kurkinas* ‘kalakutas’), árankiø pavadinimai (*kirvelis, kaparas* ‘svertas’), veido daliø pavadinimai (*lûpa, nosis*), etnonimai (*bulgorius*) ir pan. Ðûriniø antrasis sandas *-burn-, -nos-, -galv-*.

Keletas neoficialiøjø asmenvardþiø duota dël kûno ar drabuþiø neðvaros. Ðiø pravardþiø apeliatyvai reiðkia suodinas realijas: *Kãminas* nesiprausia, vaikšto juodas *LKI* Ŗeimatis; *Súodþiai* senelis bûdavo iðsiteþas, tarsi suodinas *LKI* Ŗeimatis.

Dël iðsiskirianëios aprangos uþfiksuota labai nedaug pravardþiø. Viena ið jø pabrëþia drabuþio spalvã, kitos duotos dël to, kad þmogus turi kepurã, panaðiã á vyskupo ar kosmonauto, o dar viena dël apavo:

Gagãrinas neðiojo kepurã, panaðiã á kosmonautø *LKI* Kirdeikiai

Ke»šis // Keršias jø senelis neðiojo nelygius kailinius *LKI* Sëlë

Võskupas neðiojo kepurã, panaðiã á vyskupo, sûnus *Vyskupiðkas OA, TM* Trgn

Vëþõeia taip praminta dël apavo *LKI* Lukoðiûnai

Tris kartus daugiau duota pravardþiø dël maþo negu dël didelio ûgio, nors ið aplinkiniø kaip tik turëtø labiau iðsiskirti ir kitiems „uþkliûti“ aukðtaûgiai. Vadinasi, ðiuose kraðtuose maþas ûgis norma nelaikomas. Visoje Lietuvoje pravardþiø, beje, taip pat daþniau gauna maþaûgiai⁵². Ûgis kartais derinamas dar ir su kompleksija (storumu ar lieknumu) bei bûdu (tylumu ar linksmumu). Pravardæ Tauragnø mies-telyje ir aplinkiniuose kaimuose daug daþniau gauna stori, o ne liesi þmonës, plg.:

Begemõtas labai stora *LKI* Trgn

⁵² A. Butkus, op. cit., p. 44.

Bladziūkas jo vardas *Vladas*, mažo ūgio *OA Tauragnø* vnk.
Dėdþiõkas mažo ūgio *LKI Ruzgiõkės*
Ėiþikas nedidelio ūgio, õmaikõtus *LKI Sėlė*
Gruodþia jø tėvas labai mažas, „kaip gruodas“ *LKI Rukðėnai*
Ilgakõjis aukðto ūgio *LKI Tauragnø* vnk.
Ilgutis aukðto ūgio *LKI Strazdai*
Katūkas mažas kaip katukas ‘narvas gyvuliams veþioti’ *LKI Taurapolis*
Krãlikas nedidelio ūgio, tylus *LKI Sėlė*
Kuþpis nedidelio ūgio, stambus *TM Stūgliai*
Miþþinas labai mažo ūgio *LKI Stuėiai*
Molynõlė storas *LP Trgn*
Pėdilis nedidelio ūgio *LKI Meldutiškis*
Pūpø Dõdė mažas ir storas *TM Trgn*
Sie»ėikas labai plona, mažas *LKI Trgn*
Stirna laibas *LKI Stūgliai*
Šimtagrãmė nedidelio ūgio, apkūni *LKI Trgn*
Timpa aukðto ūgio *LKI Trgn*
Triūbìlė aukðto ūgio *LKI Pilkieniai*
Viksvã n. *LKI Trgn*
Vištõtė mažo ūgio *LP Trgn*

Mažas ūgis duodant pravardę paprastai siejamas su nedideliais gyvūnais ir daiktai: triuðiu (*Krãlikas*), višta, degtuku (*Sie»ėikas*), pėdu, taėiau viena pravardė kontrastinė: mažauðgis pavadintas *Miþþinu*. Aukðtaūgiai siejami su ilgais, iõtãusiais daiktai arba pavadinami þodþiais, kuriø õaknis ar dūrinio sandas yra *ilg-*. Storuliai lyginami su apvalios formos ar didelės apimties realijomis.

PRAVARDĖS DĖL BŪDO

Pravardþiø dël bũdo ypatybiø Tauragnuose ir jø apylinkėse palyginti nedaug. Kiek daþniau jomis pabrėþiamas smarkumas, apsukrumas, plg.:

Abramõkas dël apsukrumo pramintas þydiõku vardu *LKI Ŗuminai*
Dvariõkas apsukrus *TM Vilkablauzdė*
Kõptas labai greitai viskã dirbdavo *LKI Ðiaudiniõkis*
Meirã apsukrus kaip þydas *LKI Ŗuminai*
Mõtkis buvæs apsukrus kaip þydas *LKI Ŗiliniškės*
Me¹delis apsukrus kaip þydas *LKI Ŗuminai*
Treigýs pagal smarkumã já lygino su trejø metø arkliu – treigiu *LKI Stūgliai*

Apsukrūs þmonės paprastai lyginami su þydaus ir pramenami þydiõkais vardais, taigi apsukrumas asocijuojasi su iðskirtiniu õios tautybės þmonio bruoþu. Nors smarkumas tauragniõkiams greiėiau krinta á akis nei lėtumas, taėiau nelieka nepastebėti ir per daug lėti, uþsisvajojã þmonės:

Debesõlis vaikšėiodavo uþsisvajojæs *LKI Pilkieniai*

Galamašis lėto būdo *LP* Trgn
Sąpnas labai lėtai vaikšto *LKI* Trgn
Lepeikas lėtas *LKI* Tautiškis

Viena kita pravardė duota dėl to, kad kai kurie žmonės, aplinkinių požiūriu, gerai apie save mano, yra pasipūtę, nesukalbami, pražmatnūs: *Viršaitis LKI* Pilkeniai, *Tūziškai LKI* Taurapolis, *Mašas LKI* Pilkeniai, *Gubernatorius LKI* Vaišnorikė. Neufiksuota pravardė, apibūdinančių linkstančius apkalbėti, akysiai patarinėti, niekam neupkliuvę ir perdėti religingi, paniurėliai, dykduoliai, pavyduoliai.

PRAVARDĖS DĖL VEIKLOS

Pravardė neretai gauna žmogus, kuris išsiskiria iš kitų savo darbu ar veikla: turi amatą, eina ar ejo kokias pareigas, kur nors lankosi, turi kokios ypatingos pomėgio. Tokios pravardės ir iš jų vėliau kilusios pavardės dažnos daugelyje Europos šalių.

Visoje Lietuvoje pravardėmis dėl veiklos dažniausiai vadinami amatininkai ir pareigūnai⁵³. Amatininkai paprastai neturėdavo žemės arba būdavo mažžemėliai⁵⁴. Matyt, dar ir dėl to jie labiau išsiskirdavo žemdirbių krašte. Antai netolimame Stokinių kaime užfiksuota pravardė *Bajoras* ir paaiškinta, kad tai „siuvėjas, nedirbęs žemės“ *LKI*. Tauragnuose ir aplinkiniuose kaimuose amatininkai ir pareigūnai gavę tokias pravardes:

Atkėčius n. *LKI* Diezdriai
Dūjinis vežioja dujas *LKI* Pilkeniai
Kalvaratininkas dirbdavo verpimo ratelius („kalvaratus“) *LKI* Trgn
Kanivolas buvo veterinaras, vaikui *Kanivoliškai OA* Pilkeniai
Kavolis kalvis *LKI* Ryliškiai
Kóvalis n. *LKI* Šeimatis
Kriaučiukas n. *LKI* Sėlė
Kuntaplininkas pardavinėdavo apavą („kuntaplius“) *TM* Trgn
Morozas jo tėvas pardavinėjo ledus *TM* Aukštagnynis
Paštorius dirbo pašte *LKI* Kirdeikiai
Puikininkas piemuo *OA* Pilkeniai
Policininkas kažkada tarnavo policijoje *LKI* Sėlė
Senižnas seniau buvęs seniūnu *TM* Trgn
Skudūtis tėvas ar senelis dirbdavo skudučius *LKI* Vyčiai
Stalioria senelis dirbo kryžius *LKI* Grašiai
Staliorius stalius *LKI* Grašiai
Švareikas n. *LKI* Klyčiai

Tijžnas tarnavęs dvare prievaizdu, jo provaikaičio pravardė *Tijūniškas LP* Trgn

Nors iš tiesų tokia pravardė yra ir amato ar pareigos pavadinimas, tačiau ji vartojama kalbant ne apie žmogaus mokamą darbą, o norint aiškiai vadinėti asmeną taigi atlieka distinktyvinę funkciją. Amatas ir pareigos dažniausiai nusakomos tiesiogiai (pravardė apeliatyvai – atitinkami amatininkai ir pareigūnai pavadinimai), tačiau Tauragnų apylinkėse užrašyta keletas senų pravardžių, liudijančių tarnavimą

⁵³ Ibid., p. 68.

⁵⁴ V. Milius, Kaimo amatai, *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 150.

caro kariuomenėje, bet tiesiogiai nevardijanėš pareigų: tai jau minėtasis *Cáras OA* Pilkeniai ir *Pa¹da Ma¹da LKI* Stūgliai. Tokios pravardės tropinės.

Iš amato pavadinimų atsiradę nemažai ne tik pravardžių, bet ir pavardžių, tiksliau sakant, amatininkų pravardės virtę pavardėmis. Kaip rodo pavyzdžiai, pravardė ūiose apylinkėse neretai paveldi ir amatininko vaikai bei vaikaičiai, nors tuo amatu jau nesiverėia. Amatas gali būti davęs pradžių tokioms dabartinėms tauragniškių pavardėms: *Atkoėius, Atkoėiūnas, Kavaliauskas, Kavolis, Kavalėiukas, Kovalskis, Kurpis, Puodpius, Puodpiukas, Pivoras, Pivoriūnas, Raðėius, Raðėiauskas* ir pan.

Dažnai pravardė lemia kokią nors situaciją, į kurią įmogos pateko dėl savo veiklos, ar todėl, kad kur nors lankėsi, ką nors išskirtinio išgijo, plg.:

Amerikōnas buvęs 1) Amerikoje *LKI* Trgn; 2) Brazilijoje *LKI* Tautiškis

Basia baudžiavos laikais vienas iš Ąimkūnų prasikalto ir būtū gavęs rykdėiū, todėl persigandęs basas atbėgo į kaimą *LKI* Sėlė

Basia prosenelis Ąiemą basas aplink pirkia lakstė *LKI* Ąimkūnai

Basys norėję paimti į rekrūtus, bet Ąiemą basas pabėgęs *LP* Trgn

Gaciniūckas kažkada Gaciniaucko dvare pirkė jautą *LKI* Sėlė

Madiōrija // Madiōras per kažkokį karą buvo nelaisvėje Madiorijoje (dab. Vengrija) *LKI* VyĄiai

Stýrius 1) kai jam pavogė arklius, ratus namo teko paėiam parsistumti – „parstyrinti“ *LKI* Ąeimatis; 2) vaĄiavęs Ąiemą per Tauragno eĄerą, iškritęs iš rogiū ir „likęs styroti“ *LP* Trgn

Tu»kus tėvas ar senelis per kažkokį karą buvo Turkijoje *LKI* VyĄiai

Buvimas kitose ūalyse nusakomas etnonimais arba valstybės pavadinimu. Kai kurios situacijos vienkartinės, todėl pravardžių struktūra labai individuali.

Pravardė rodo ir įmogaus pomėgą, sugebėjimą ar polinką, kartais daiktą ar gyvūną, kuriuo išsiskiria iš aplinkinių, plg.:

InĄiniūrius viską numato iš akies, nė inĄinierius geriau neišmatuotū *OA* Trgn

Grāpas anais laikais buvo raðtingas, skaitė laiðkus *LKI, TM* Trgn

Ko¹sulas daug Ąino *LKI, OA* Stuėiai

Micikas mėgo išgerdinėti, kaimynū katinas buvo *Micikas LKI* Kaboriðkės

Mōzė viskas, ką pasakydavo, kaip pranašui išsipildydavo *LKI* Stuėiai

Pōzala mėgdavo sriubą, vadinamą *pyzala LKI* Stūgliai

Pupsiūkas dirba maĄu traktoriuku *TM* Inkartai

T%zas senelis loðdavo kortomis ir gaudavo daug „veĄimū“ *TM* Taurapilis

Tvoskā jo namuose girdėti duslus kalimas *LKI* Trgn

Ūliōkas mėgsta kieminėti *TM* MaleckaĄemis

Zarkoliškiai jū mergos dažnai lėkdavo į geguĄines tarsi „į zarkolā daboti“ *LKI* Bernotiðkis

Ąebriūkas turėjo Ąebrā avinukā ir juo gyrėsi *LKI* Ąiezdriai

Ąiėkus mėgo skolintis, jo dukters pravardė *Ąiėk%ėia LP* Trgn

Išmintingū įmoniū pravardžių apeliatyvai – titulo ar pareigū pavadinimai, o sugebantis pranaðauti pavadintas Biblijos pranaðo vardu. Viena kita pravardė duota dėl to, kad įmogus lėtai ar prastai dirba (*Pakliōnė LKI* Varpiðkės, *VėĄys LKI* Grašiai,

Bizda = LKI Varpiškės), mėgsta iðgerti (*Micikas* LKI Kaboriškės), jis pats, jo senelis ar prosenelis kaipada kaip pavogęs (*Višėius*, *Višėia* = LKI Pilkeniai, Sirvydþiai, Stūgliai, Gaidþiai).

Uprašyta tik viena pravardė, duota dėl tvarkingumo: *Ūkininka* = LKI Kaėiūnai. Taigi tvarkingumas laikomas norma.

PRAVARDĖS DĖL KALBĖSENOS IR KALBOS TURINIO

Tauragnuose ir jø apylinkėse pravardėmis nusakomas kalbėjimo būdas, balsų kokybė ir kalbos turinys.

Pravardės duodamos garsiai kalbantiems, ðūkalojantiems, turintiems skardø balsà, mikėiojantiems, tariantiems kokà þodà kitaip nei àprasta, plg.:

Bandzinas vietoj *benzinas* sako *bandzinas* TM Klykiai

Mikiklis mikėioja LKI Stuėiai

Rėksnys daþnai rėkaudavo, garsiai kalbėjo LKI Stuėiai

Siparas vietoj *sirupas* sako *siparas* TM Kaėiūnai

Šaukolà // **Šaukoliai** // **Šaukola** = senelis neprigirdėjo ir garsiai ðūkaldavo LKI

Daunoriai

Tatarokas negalėjo iðtarti *ešerys*, sakydavo *tatarokas* LKI Kaėiūnai

Vikis kalbėdamas uþsikerta TM Klykiai

Zvanilis 1) turėjo gerà balsà ir visad dainuodavo LKI Sirvydþiai; 2) senelis turėjo skardø balsà TM Gaidþiai

Þiauna 1) labai garsiai kalba TM Šuminai; 2) kai kalba, þiauna kilnojasi LKI Tauragnø vnk.

Þvaguliukas labai mėgdavo dainuoti LKI Šeimatis

Garsiakalbiai ir skardþiabalsiai þmonės pavadinami ne tik *rėksniais* ar *šaukoliais*, bet ir siejami su skardø garsu skleidþianėiais daiktai: skambuėiu („zvaneliu“), þvanguliais. Tai tropinės pravardės: þmogaus ypatybė ávardijama ne tiesiogiai, o gretinant su kokio nors daikto ypatybe. Tyliai ar per tyliai kalbantiems pravardþiø neuþfiksuota.

Uprašyta palyginti daug pravardþiø, duotø dėl kalbos turinio. Tai rodo þmoniø reiklumà kalbai. Daþnos jos, beje, ir visoje Lietuvoje (sudarø apie deðimtadalà visø pravardþiø)⁵⁵. Labai greitai pastebima, jei kas vartoja kokà neàprastà posakà, nuolat pasakoja apie tuos paėius dalykus ar vis dainuoja mėgstamà dainelà, plg.:

Àmalas iðgėræs dainuodavo dainelà, prasidedanėià þodþiais *amala kamala* LKI Grašiai

Bizdà arkliaus erzindavo sakydamas *biz biz* LKI Šeimatis

Bracis vartoja prieþodà *braė* LKI Daunoriai

Èvinka // **Èvinkelė** vartoja prieþodà *ėvinkšt* TM Jaėiūniškės

Dà reisiukà sakydavo tokà posakà LKI Strazdai

Jógela // **Júogela** daþnai sako *jog* LKI Trgn

Kųgis jo prosenelis sakydavo: „Ale baravykėlis – kųgis“ TM Ðimkūnai

Me¹ėius vis sakydavo: „Menė, duokit man pakajø“ LKI Sėlė

⁵⁵ A. Butkus, op. cit., p. 84.

Mieliāusis jo senelis sakydavo: „Jėzau mano mieliausis“ *LKI* Daunoriai
Pavōjai gavęs mediniu rutuliuku á sėdynæ, senelis ņaukė „Pavojus!“ *LKI*
 Šeimatis

Rāzumas sakydavo: „A, tu razumnas“ *OA* Trgn

Sinōkas jo tėvas vis girdavosi: „Moj synok“ *LKI* Sirvydþiai

Smārsas neturtingai gyveno, sakydavo: „Ach, kad tik būtø smarso“ *LKI*
 Sirvydþiai

Š // Šā vartojo toká pertarà *LKI* Vyþiai, *LP* Trgn

Štaikōeia jos motinos pertaras *štai* *LP* Trgn

Znaeīōkai tėvas sakydavo: „Znaeīt tak“ *LKI* Meldutiškis

Zōptarkē sūnus dengė stogà, o tėvas ņaukė: „Dar vinuku zopterk, dar zop-
 terk!“ *LKI* ņimkūnai

Ėinomas kalbėdamas vis áterpia: „Ėinoma“ *TM* Trgn

Ėioms pravardėms pagrindà davė koks nors mėgstamas þodis, pertaras ar posakis. Dėl pertaro duotos dar tokios pravardės: *Nāina*; *Briuodā*; *@þia* *LP* Trgn; *Bēkas* *LKI* Strazdai; *Mōtus Māna*; *Liōk*; *Tāu Pra¹c* *TM* Inkartai; *Drugōje dielo*; *Ataldý* *LKI* Grašiai; *Šlīš*; *Mis* *LKI* Vyþiai; *Però* *LKI* Ginuėiai.

Pretekstu pravardei atsirasti buvæ ir kreipiniai. Asmuo kartais pats pramenamas tuo þodþiu, kuriuo daþnai kreipiasi á kitus arba pavadina kà nors kità, plg.:

Lāpē kità vadino *lape*, tai ir já patà taip praminė *LKI* Vyþiai

Mieliāusis vartoja kreipinà „Mano mieliausis“ *LKI* Daunoriai

Poniā kitus vadindavo *ponais* *LKI* Sirvydþiai

Pupilē vartoja toká kreipinà *TM* Lukoþiūnai

Slu¹kiaus vaikus vadina *slunkiais* *LKI* Trgn

Dėl kalbos turinio duotos pravardės ádomios savo sandara. Kai kurios jø net nesudaiktavardintos – jomis eina nepakeisti pertarai, net jeigu jie nesavarankiōki þodþiai: *Šlīš*, *Š* ar *Šā*. Pravardėmis virtæ netgi ir keliaþodþiai junginiai: *Dā reisiūkà*, *Mōtus Māna*, *Tāu Pra¹c*. Vis dėlto daþniau pertarinės pravardės sudaiktavardinamos: prie pertaro pridedama priesaga arba galūnė, pvz.: *Brācis*, *Ėinomas*, *Me¹ėius*, *Āmalas*, *Jōgela* // *Jūogela*.

PRAVARDĖS DĖL GYVENAMOSIOS VIETOS

Asmens ávardijimas pagal gyvenamàjà vietà labai senas ir būdingas daugeliui Europos tautø. Ið tokiø pravardþiø visur kilæ daug pavardþiø⁵⁶. Gyvenamoji vieta gali būti kaþkada davusi pagrindà tokioms tauragniōkiø pavardėms kaip *Karklinis*, *Medinis*, *Pakalnis*, *Papirtis*, *Ėileikis* ir pan.

Tauragniōkiø pravardės nusako gyvenamàjà vietà ties koku nors iðskirtiniu gamtos objektu (ant kalno, uþ kalno ar pakalnėje, miðke), sodybos tolumà kaimo atþvilgiu, jos duodamos ir pagal lauko pavadinimà, plg.:

Ašigaliai gyveno kaimo gale *LKI* Grašiai

⁵⁶ *Das grosse Buch der Familiennamen*, S. 20–22.

- Ašigalis** 1) kai dalino ėmės sklypus, jis pasiėmė patą ėiauriausią *LKI* Grašiai;
 2) jo vienkiemis buvo paskutinis *LKI* Grašiai
Aukšėiāusias anksėiau gyveno ant kalno *TM* Papirėiai
Aukštala-kis pramintas pagal lauko pavadinimą *OA*, *LKI* Stūgliai
Brazilijōntas jo vienkiemis labai toli, kaip Brazilija *LKI* Daunoriai
Galinis gyveno kaimo gale *LKI* Klykiai
Gūrinis // **Gūrius** pramintas pagal lauko pavadinimą *Gūrius* *LKI* Daunoriai
Kālninis gyvena uþ kalno *LKI* Klykiai
Kālninis gyvena ant kalno *LKI* Daunoriai
Klaninis gyvena ėmai *LKI* Daunoriai
Liepalōtō // **Liepalōtinis Muste-kis** ėmė, kur gyveno Musteikis, vadinosi *Liepalotine* *OA* Pilkeniai
Pakāpinis gyvena prie kapinō *TM* Šeduikiai, *OA* Trgn
Šilalienė gyvena miške *LKI* Grašiai
Zembliōkai gyvena buvusio ponō Zemblō ėmėje *LKI* Meldutiōkis

Jei gyvenamoji vieta susijusi su kalnu, pravardės ėaknis daþniausiai būna *kaln-*, jei su dideliu atstumu nuo kaimo – *gal-*. Kai kurios pravardės tropinės. Daugelio gyvenamąją vietą nusakanėio pravardþio apeliatyvai yra vediniai su priesaga *-inis*.

Viena kita pravardė nusako trobos ypatumus. Ėmogus iōsiskiria iō aplinkinio tuo, kad gyvena ar gyveno kitokiame nei visō name:

- Mūrin^olė** gyveno moliu apkrėstame name *LKI* Ėimkūnai
Murinink^olė turėjo iō molio suplaktā namā *TM* Trgn
Suodþiōkas ilgai gyveno dūminėje pirkioje *LP* Trgn

PRAVARDĖS DĖL KILMĖS IR TAUTYBĖS

Pravardės, duotos dĖl gyvenamosios vietos, labai susijusios su pravardėmis, nusakanėiomis, iō kur asmuo ar jo tėvai atvykā (gyvenā anksėiau), pabrėþianėiomis tautybā. Tauragnō apylinkėse ir vienokiō, ir kitokiō nedaug. Prie keturiō pravardþiō nenurodytas motyvas, tad jos gali būti duotos ir ne dĖl kilmės. Daþniausi ėio pravardþio apeliatyvai – etnonimai, kai kurios kilusios ir iō oikonimō, plg.:

- Ėiumura** atsikėlā iō Ėiumurō kaimo *OA* Stūgliai
Gūdas jo motina iš Gudijos *LKI* Strokiniai
Guorādskas anksėiau jo tėvai gyveno mieste *TM* Trgn
Lātvis // **Latviōkas** n. *LKI* Piezdriai
Maskōlis n. *LKI* Trgn
Maskoliūkas n. *LKI* Vyþiai
Prꞥsai jō proseneliai iō Prūsijos *LKI* Vyþiai
Prꞥsas atsikėlās iō Prūsokiōkiō kaimo, duktė *Prūsōėia*, sūnus *Prūsīōkas* *LP* Trgn
Šilalienė atsikėlusi iō Ėilō *LKI* Grašiai
Vokietýs n. *LKI* Strazdai

Taigi bent jau prieš ketvirtą amžių, kai pradėta užrašinėti pavardes, atvykusio á Tauragnus ir aplinkinius kaimus iš kitø vietø turėjo būti nedaug. Toks mažas išø pavardžių skaičius liudija gyventojø sėslumą.

PRAVARDĖS DĖL PAVARDĖS IR VARDŲ KELIAMŲ ASOCIACIJŲ

Išø pavardžių motyvas – pavardės ar vardo panašumas á kokio nors daikto, augalo, gyvūno ar ypatybės pavadinimą. Kaip ir gimininės, jos pavardžiuojamojo paprastai neapibūdina. Jam tik tarsi primetamos tos savybės, kurios būdingos á jo pavardę panašiai vadinamai realijai. Kurti tokias pavardes ypač mėgsta moksleiviai⁵⁷.

Asociacijos dažniausiai fonetinės: pavardės, rečiau vardo, pradžia arba pabaiga primena kokio nors gyvūno, augalo, daikto ar ypatybės pavadinimą, plg.:

Burõkas jo pavardė *Barkus LKI Trgn*
Duobilė jo pavardė *Dubauskas LKI Trgn*
Gãiva jo pavardė *Gaivenis LKI Trgn*
Girnãpusė jo pavardė *Girnius LKI Trgn*
Grizas jo pavardė *Griẽius LKI Trgn*
Kauniãrius jo pavardė *Paunierius LKI Bajorai*
Kiškis jo pavardė *Jauniškis LKI Trgn*
Kulkã jo pavardė *Kuliesius LKI Trgn*
Kumelýs jo pavardė *Valys LKI Trgn*
Repeẽkõjis jos pavardė *Repeẽkaitė LKI Trgn*
Saldãnis jo pavardė *Saldauskas LKI Trgn*
Strãkalas jo pavardė *Strakšys LKI Lukoðiũnai*
Strėlõ jos pavardė *Strelytė LKI Trgn*
Šaltikšnis jo pavardė *Šaltenis LKI Trgn*
Triũbã jo pavardė *Riauba LKI Trgn*
Vijkas jos pavardė *Juodvalkytė LKI Trgn*
Pydrãsis jo vardas *Pydrius LKI Trgn*

Daugiausia asociacijø sukelia pavardės ar vardo pradžia. Pavardės atkartoja kelis pavardės arba vardo skiemenis ar net tikrai kelis garsus. Ryðkus polinkis trumpinti ilgas pavardes: paprastai atsisakoma priesagos ar dũrinio vieno sando. Trumpos pavardės ilginamos rečiau.

Gerokai mažiau pavardžių, atsiradusio dēl semantiniø asociacijø: asmens pavardė ir jam duota pavardė susijusi su tam pačiam semantiniam laukui priklausantiomis realijomis, plg.:

Cibũlis jo pavardė *Sviklius LKI Trgn*
Kũosa jo pavardė *Sniegena LKI Trgn*
Pupã jo pavardė *Pirnelis LKI Trgn*

Pavardžių gauna ir þmonės, kuriø vardas arba pavardė sutampa su kokio nors

⁵⁷ Viena iš 1977 m. ekspedicijos dalyviø – Mėta Kudzevičiūtė – užrašė nemaþai Tauragnø vidurinės mokyklos mokiniø pavardžių.

garsaus þmogaus vardu ar pavarde. Antai vienas Tauragnø vidurinės mokyklos mokinys, pavarde *Petrėnas*, buvo vadinamas *Petrù Cvirka LKI* Trgn.

Asociacinės pravardės rodo, kad pavardės skambėjimui ir reikðmei, kaip ir kalbai, tauragniðkiai taip pat skiria nemaþai dëmesio. Ðitos pravardës atspindi iðradin-gumà, humoro jausmà, jaunimo polinkà ieðkoti asociacijø.

NETIPIÐKAS IR TIPIÐKAS TAURAGNIÐKIS

Kadangi pravardë duodama pagal iðskirtinà, kitiems neáprastà ir labiausiai dëmesà patraukianèià ypatybà, galima apþvelgti, kas Tauragnuose ir aplinkiniuose kaimuose gyvenantiems þmonëms neáprasta ir kas áprasta. Ið to spràstina, ir kokius reikalavi-mus tauragniðkiai kelia iðvaizdai, bûdai ir kalbai.

Jei ásvaizduotume visas iðskirtines ypatybes turint vienà þmogø, tai tas „iðsiðo-këlis“ turëtø bûti maþdaug toks⁵⁸: ðviesiø ar þilø, vedliø ir garbanotø plaukø, didelës, ilgø arba apvalios nosies, þvairas, su barzda ir úsais, veikiausiai storas ir maþo úgio; galëtø bûti ir labai aukðtas, bet tik ne vidutinis. Jis neðiotø kepurà, panaðià ávyskupo ar kosmonauto, gyventø ant kalno arba uþ kalno, miðke ar prie kapiniø ir labai nutolæs nuo kaimo – taip toli kaip Brazilija ar aðigalis. Jo troba dûminë arba nukrës-ta ið molio, o jis pats – atvykëlis, be to, buvæs Amerikoje ir Brazilijoje, per karus patekæs á tolimas ðalis (Turkijà, Vengrijà). Jis pats ar jo tëvai ir seneliai tarnavø caro kariuomenëje, uþ tai gerai ávertinti ir net apdovanoti. Tas netipiðkas tauragniðkis linkæs prie amatø, buvæs kalvis, veterinaras ar rateliø taisytojas, stalius, kryþiø ga-mintojas, be to, ëjæs visokias pareigas: tarnavæs policijoje, dvare dirbæs prievaizdu, buvæs seniunu, mëgstantis iðgerti, nevengiàs ir kà nors pavogti, pakliúvæs á juokingas situacijas. Neturtingas, taèiau apsukrus kaip þydas. Jis turi áprotà skolintis, sugeba pranaðauti. Daug iðmanantis, raðtingas, mëgstantis þaisti kortomis, kieminëti, turin-tis daug vaikø. Patraukia kitø dëmesà dar ir tuo, kad garsiai rëkauja, mikëioja, dainuoja, o kalbëdamas kaiðioja visokius þodelius: *ðtai, ladna, nain, braè, èvinkòt, þinoma, úþia, drugoje dielo, ataldy, šliš, ša*. Be to, keistai taria ir kai kuriuos þodþius – sako *siparas, bandzinas, tatarokas*. Á kitus kreipiasi tokiais kreipiniais (*lapë, ponia, pupelë, mano mieliausis*), kad paskui já patà ima taip vadinti. Jo pavardë mokslai-viams kelia visokiø asociacijø: tiek skambėjimu, tiek reikðme primena kiðkà, kumelà, pacà, kuosà, tilvikà, lepðà, burokà, morkà, pupà, strëlà, duobelà, girnopusà, kulkà, vyþà ir kitokius augalus, gyvûnus bei daiktus.

Tipiðkas tauragniðkis, atvirkðèiai, turëtø gyventi ne ant kalno ir ne pakalnëje, ne prie kapiniø, ne miðke ir ne paèiame kaimo gale. Jo troba ne dûminë ir ne ið molio, o jis pats ir jo tëvai – seni vietiniai gyventojai. Jis nestoras, vidutinio úgio, nedidelës ir neilgos nosies, nestorø lûpø, neþvairas, neðviesiø ir ne itin tamsiø plaukø, negar-banotas, neneðioja barzdos ir nukarusiø úsø, tvarkingas ir ðvarus. Neiðsiskiria nei per dideliu apsukrumu, nei lëtumu. Tipiðkas tauragniðkis turëtø bûti ne amatininkas ar pareigûnas, o þemdirbys. Jam neáprasta kur nors ið savo apylinkiø iðvykti ar atsitiktinai nuklysti á kokias tolimas ðalis, tarnauti svetimøje kariuomenëje ir bûti uþ tai apdovanotam. Kad neiðsiskirtø ið kitø, jis garsiai neðûkauja, nemikëioja, á kitus nesikreipia neáprastais kreipiniais ir nevadina jokiais þodþiais. Apskritai jo kalba nuosaiki, jis nevartoja jokio keistø posakiø ir pertarø, kitiems neákyri nuolat pasa-

⁵⁸ Pravardinà lietuvio portretà yra sukûræs A. Butkus, A. Butkus, op. cit., p. 120–122.

kodamas tą patį Taigi tipiškas tauragniškis turėtų būti sėslus, ramus ir tvarkingas žmogus.

ĮVADOS

1. Pagrindinė tauragniškio pravardžių atsiradimo priežastis – objektyvi (onomastinė). Dvinarė ávardijimo sistema *vardas+ pavardė* ėia nepakankama asmenims identifikuoti dėl dviejų priežasčių: 1) daug bendrapavardžių; 2) kai kurios pavardės sutampa su asmenvardinės kilmės kaimo pavadinimais.

2. Dalis tauragniškio pravardžių turi seną istoriją: jų motyvas siekia XIX a. ar XX a. pradžia ir siejasi su baudžiavos, tarnavimo caro kariuomenėje, knygneidžio realijomis. Daug pravardžių atsirado veikiausiai tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinio karo. Tai rodo to laikotarpio gyvenimą atspindintys motyvai (per karus buvo svetimose dalyse, dvare pirkto jautą, draugavo su žydais, tarnavo dvare prievaizdu) ir nuorodos, kad taip buvo vadinamas senelis ar net prosenelis.

3. Kai kurios pavardės paveldimos – jomis vadinami ne tik vaikai, bet ir vaikai-ėiai. Jos ir šiandien galėtų atlikti pavardžių funkciją, nes 1) ávardija žmogų; 2) turi visi šeimos nariai; 3) paveldi jau kelinta karta. Tokios pavardės nuo pavardžių tesiskiria tik neoficialumu.

4. Giminių pavardės sudaro apie ketvirtadalį visų pravardžių. Patroniminės pavardės dažniausiai padaromos iš tėvo ar senelio vardo, rečiau – iš pravardės. Iš motinos asmenvardžio sukurtų pravardžių nedaug. Patroniminės ir matroniminės vyrų pavardės dažniausiai sudaromos su priesagomis *-(i)okas* ir *-ėnas*. Priesaga *-(i)ukas*, dažnai pasitaikanti kituose Lietuvos regionuose, Tauragnuose reta. Jei priesaga darant pavardę nepriedama, asmenvardis šiek tiek modifikuojamas. Populiariausia dukterų priesaga *-yėia*. Dukterys kiek dažniau nei sūnūs gauna pavardę, padarytą iš motinos asmenvardžio. Santuokinės moterų pavardės turi priesagą *-ienė*. Santuokinės vyrų pavardės labai retos.

5. Pavardės dėl fizinių ypatybių ir išvaizdos pabrėžia daugiausia galvos ir veido ypatumus (plaukų ir odos spalvą, nosį, barzdą, ūsus, akis), kiek rečiau – ūgą ir kompleksiją. Pravardžių daugiau gavę šviesiaplaukiai ir plili, taip pat mažo ūgio žmonės. Taigi norma ėia turėtų būti tamsiaplaukiai ir aukštesnio ūgio žmonės. Pavardės, duotos dėl barzdos ir ūsų, rodo, kad nešioti barzdas ir šeldintis ūsus Tauragnų apylinkėse vyrams nėra itin áprasta.

6. Pravardžių dėl būdo tauragniškiai turi palyginti nedaug. Pravardėmis pabrėžiamas smarkumas, apsukrumas, rečiau lėtumas, pasipūtimas. Tad jiems turėtų būti būdingas nuosaikumas, ramumas, tolerancija.

7. Pravardėmis dėl veiklos ávardijami amatininkai ir ėjė arba einantys kokias pareigas žmonės. Tokia savo veikla jie išsiskiria žemdirbių krašte. Pavardės atspindi ir žmonių pomėgius, polinkius, sugebėjimus, kartais jas būna lėmusi vienkartinė situacija, á kurią žmogus buvo patekęs dėl savo veiklos.

8. Pravardėmis nusakomas kalbėjimo būdas, balso kokybė ir kalbos turinys. Jų gavę garsiai kalbantys ir turintys skardų balsą. Pavardės dažniausiai tropinės. Daug pravardžių duota dėl kalbos turinio (vartojamo pertaro, mėgstamo žodžio ar posakio), taigi kalbos turiniui tauragniškiai reiklūs ir linkę kontroliuoti kitų kalbą.

9. Pavardės dėl gyvenamosios vietos duotos gyvenantiems ar gyvenusiems ant

kalno, upė kalno, pakalnėje, miške, prie kapinių ir labai toli nuo kaimo. Pravardės motyvu tapę ir laukų, kuriuose žmonės gyvena, pavadinimai. Kelios pravardės nuskaido trobos ypatumus.

10. Mažai pravardžių dėl kilmės ir tautybės. Vadinasi, Tauragnė apylinkėse turėjo būti nedaug atsikėlusio iš kitur, gyventojams būdingas sėslumas.

11. Stimulas mokinių pravardėms – vardo ar pavardės keliamos asociacijos. Asociacijos dažniausiai fonetinės, rečiau semantinės. Pravardžių apeliatyvai – augalų, gyvūnų, daiktų ar ypatybių pavadinimai.

Gauta 2004 12 08

Šaltiniai ir literatūra:

- Antikos podynas*. Vilnius: Alma littera, 1998.
- Bach A. *Deutsche Namenkunde* 1. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1981.
- Buchaveckas S. Pvilgsnis į Tauragnė valsčiaus 1942 metų gyventojų surašymo duomenis. *Tauragnai*. Vyr. Red. V. Močiūkus. Vilnius: Versmė, 2005. 352–375.
- Butkus A. *Lietuvių pravardės*. Kaunas: AESTI, 1995.
- Das grosse Buch der Familiennamen*. Hrsg. von H. Naumann, Niedernhausen/Ts.: Falken, 1994.
- Donelaitis K. *Raštai*. Parengė K. Korsakas, K. Doveika, L. Gineitis, J. Kabelka, K. Ulvydas. Vilnius: Vaga, 1977.
- Fleischer W. *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Berlin: Akademie-Verlag, 1964.
- Grumadienė L. Tauragnė apylinkių gyventojų pavardės. *Tauragnai*. Vyr. Red. V. Močiūkus. Vilnius: Versmė, 2005. 1063–1113.
- Kabelka J. *Kristijono Donelaičio raštų leksika*. Vilnius: Mintis, 1964.
- Lietuvių pavardžių podynas*. 1–2. Sudarė A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- Maciejauskienė V. *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Maciejauskienė V. Reikšmingas lietuvių antroponimijos darbas. *Acta linguistica Lithuanica*. 1999. XLI. 232–241.
- Milius V. Kaimo amatai. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius, 1964.
- Pfeifer H. *Das große Schimpfwörterbuch*. München: Wilhelm Heyne Verlag, 1996. 497.
- Ragauskaitė A. XVI a. II pusės Kauno miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta linguistica Lithuanica*. 1999. XLI. 145–158.
- Ragauskaitė A. XVII a. pirmosios pusės Kauno miestiečių asmenvardžių kilmė. *Acta linguistica Lithuanica*. 2000. XLIII. 93–110.
- Rhesa L. J. *Das Jahr in vier Gesängen*. Königsberg: Königliche Hartungsche Hofbuchdruckerei, 1818.
- Ruigys P. *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*. Parengė V. Jurgutis ir V. Vilnonytė, vertė V. Jurgutis ir K. Eigminas. Vilnius: Vaga, 1986.
- Vanagas A. *Mūsų vardai ir pavardės*. Vilnius: Mokslas, 1982.
- Vanagas A., Pavardės. V. Ambrazas, A. Girdenis, K. Morkūnas, A. Sabaliauskas, V. Urbutis, A. Valeckienė, A. Vanagas. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999. 466–472.
- Vanagas A., Pravardės. V. Ambrazas, A. Girdenis, K. Morkūnas, A. Sabaliauskas, V. Urbutis, A. Valeckienė, A. Vanagas. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999. 494–495.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių antroponimika*. Vilnius: Mokslas, 1977.

Ona Aleknavičienė**NICKNAMES OF TAURAGNAI****S u m m a r y**

The main aim of the work was investigation of the Tauragnai village people's nicknames. There is an objective onomastic reason for the existence of nicknames. A binary system (first name+surname) is not sufficient to identify a person, because many people have the same first name and surname; some village's names are in phase with personal names.

All the nicknames are described according to their motives: nicknames referring to a man's kinship, a person's living place, nicknames characterising profession, nicknames describing human physical features and temper, nicknames reflecting a person's speech contents, nicknames informing about a man's origin or nationality, nicknames given because of the associations produced by man's first name or surname.

The article deals with typical and atypical features of Tauragnai village people.